

## İLKÖĞRETİM 7. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA YER ALAN OSMANLI KÜLTÜR VE UYGARLIĞI ÜNİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Zekeriya Akkuş\* - Aydın Güven\*\*

### Özet

*Bu araştırmada Sosyal Bilgiler 7 ders kitaplarında yer alan Osmanlı Kültür ve Uygarlığı ünitesi incelenmeye çalışılmıştır. Ülkemizde ders kitabı, öğretmen ve yazı tahtası ile birlikte, verilen tüm bilginin % 99'unu ileten bir araçtır. Dolayısıyla öğrencinin yaş ve zeka seviyesine, ilgi, yetenek ve yaşantılarına uygun olmayan, görsel malzemelerle desteklenmeyen bir ders kitabı düşünülemez. Bu ilkeler çerçevesinde hazırlanan bir ders kitabı, kalıcı izli öğrenmelere daha fazla imkan sağlayabilir.*

**Anahtar Kelimeler:** Ders kitabı, eğitim, kültür, uygarlık, sosyal bilgiler.

### Abstract

*In this research, the unit of Otoman Culture and Civilization in social sciences, second year class book, junior high school has been studied. In our country a class book as well as a teacher and a board is an instrument which gives 99 % of all information. So the class book can not be imagined which is not suitable for the student's age, intelligence level, interest, ability and his lifestyle and which is not supported by visual tools. A class book being prepared in accordance with these principles can be quite contributable to permanent learning.*

**Key Words:** class book, education, culture, civilization, social science, evolution.

Osmanlı Kültür ve Uygarlığı konusunu değerlendirmeye geçmeden önce ders kitaplarının eğitim-öğretim sürecindeki önemi, ilköğretim 7. sınıflarda okutulan ders kitapları ve bu kitaplardaki ünitelerin dağılımı, ilgili ünitenin bu dağılım içerisindeki yeri hakkında kısa bir bilgi verilmesi yerinde olur.

\* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, KKEF., Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD., Erzurum.

\*\* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, KKEF., Tarih Eğitimi ABD., Erzurum

## *Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Ünitesinin Değerlendirilmesi*

Ders kitabı, ders konularına ait belgeleri öğrencilerin kendi kendilerine okuyarak, sıralı ve doğru bir biçimde öğrenmeleri için kullanılmak üzere, öğretim programlarına uygun bir biçimde ve sözel bir amaç ile hazırlanmış yazılı bir metindir.<sup>1</sup> Ders Kitapları eğitimin amaçlarını gerçekleştirmek üzere öğrencinin öğrenme yaşantılarına kaynaklık eden öğretim materyallerinden biridir. En yaygın olarak kullanılan hatta, birçok durumlarda tek öğretim materyalidir.<sup>2</sup>

Türkiye açısından konuya bakıldığında geleneksel eğitim ve öğretim kurumlarında kitap bir amaçtır. Çünkü okullarda öğretmenler tarafından yapılan yıllık, haftalık ve günlük ders planları büyük bir çoğunlukla ders kitaplarından yola çıkılarak yapılır. Aynı şekilde sınavlar da kitapta işlenen konular çerçevesinde hazırlanır. Genellikle dönem sonunda kitabın içeriğini sonuna kadar işlemiş olan öğretmen, öngörülen hedeflere ulaşmış olarak algılanır. Öğrenci de işlenen konuları izlemede, sınavlara hazırlanmada ders kitabını bir rehber olarak görür ve kitap dışında başka bir kaynak pek kullanmaz. Esnek programlarla çalışan çağdaş eğitim ve öğretim kurumlarında ise öğretmen ve öğrenciler, sınıf içi etkinlikleri, değişik kitaplardan yararlanarak birlikte planlar, gerçekleştirir, değerlendirir ve eleştirirler.<sup>3</sup>

MEB Talim ve Terbiye Kurulunun Haziran 2000 tarih ve 2513 sayılı kanun ile ilköğretim yedinci sınıflarda okutulması öngörülen ders kitapları şunlardır:

-İlköğretim Sosyal Bilgiler 7, G.Şenünver-E.Karabulut, H.S.Kesim-R.Turgut, N.Ercan- M.Küçükbaycan, H.Uslu-A. Akay, MEB Yayınları.

-İlköğretim Sosyal Bilgiler 7, D.Aydın-S. Üşür,M. Şakiroğlu-C.Şahin, E.Yamanlar-H.Göze, Doğan Yayınları

<sup>1</sup> Muhsin Hesapçıoğlu, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Bete Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 1998, s.307.

<sup>2</sup> Tuğba Şahin, "İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi", Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, 9-11 Eylül 1998, I, s.709; M. İcmeli, *Türkiye'de İlköğretim Kitaplarında Fiziksel Yapı, Tasarım ve İllüstrasyon*, Ankara 1996, s.131; Cevat Alkan, *Eğitim Teknolojisi*, Atilla Kitapevi, Ankara 1995, s.126.

<sup>3</sup> H. Coşkun, *Eğitim Teknolojisi ve Kültürler arası Eğitim Bağlamında İlköğretim 2. Sınıf Türkçe ve Almanca Ders Kitaplarının İçerik Sorunu*, Ankara 1996, s.60

İlköğretim Sosyal Bilgiler 7, C.Aydın, Doğan Yayınları<sup>4</sup>

-İlköğretim Sosyal Bilgiler 7, Cemalettin Şahin- Hamdi Göze, Ders Kitapları Anonim Şirketi

Bütün bu ders kitapları incelendiğinde fiziki durum açısından farklılıklar arz etse de içerikleri hemen hemen aynıdır. Ülkemizde daha çok MEB İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 ders kitabı tercih edildiği için araştırmada bu kitap esas alınacaktır.

Sosyal bilgiler dersi 7. Sınıf ünitelerinin dağılımı, bu dağılım içerisinde Osmanlı kültür ve uygarlığı ünitesinin yeri<sup>5</sup>

ÜNİTELER		Amaç Sayısı	Öngörülen Ders Saati	%
1	Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri	25	24	22
2	İstanbul'un Fethi ve Sonrası	11	18	18
3	Avrupa'da Yenilikler	5	9	8
4	XVII-XVIII.yy. Osmanlı Devleti	8	12	11
5	XIX-XX.yy. Osmanlı Devleti	10	12	11
6	Osmanlı Kültür ve Uygarlığı	4	9	8
7	Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası	23	24	22
TOPLAM		86	108	100

### Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Ünitesinin Değerlendirilmesi

Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Ünitesi; 1- Fiziksel durum 2- İçerik 3- Harita, şekil, fotoğraf, ölçek, grafik, kroki, plan vb. durum açısından değerlendirilecektir.

**Fiziksel durum:** Araştırmamıza ışık tutması açısından ilgili ünitenin yer aldığı kitabın fiziksel durumu hakkında genel bir bilgi verilmesi faydalı olacaktır. Söz konusu ders kitabı, bir komisyon tarafından kaleme alınıp MEB yayınları arasında çıkmıştır. 206 sayfadan ibaret olup, beşi tarih, ikisi coğrafya konularını içeren toplam yedi üniteden oluşmuştur. Kitap: Kapak, II.Kapak, İstiklal Marşı, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi, İçindekiler, Üniteler, Sözlük, Kronoloji, Kaynakça, Türkiye ve Türk Dünyası Haritası (Talim ve Terbiye

<sup>4</sup> MEB Tebliğler Dergisi, 63/2513, Haziran 2000

<sup>5</sup> MEB, İlköğretim Okulu Ders Programları, İstanbul 2000, s.36.

Kurulunun 247-24.5.1993 sayılı kararı ile her ders kitabının sonuna Türkiye Cumhuriyeti haritasının yanı sıra Türk Dünyası Haritasının eklenmesi zorunlu hale getirilmiştir<sup>6</sup> ve Arka Kapaktan teşekkül etmiştir.

Kitabın kapak düzeninin içerikle örtüşüğünü söylemek mümkün değildir. Çünkü, içerik tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi konularından oluşmasına rağmen, kapağa konulan Osmanlı Devleti arması ve Fatih Sultan Mehmet'in temsili bir resmiyle daha çok bir tarih kitabı görünümü arz etmektedir. Ders kitaplarının fiziki yapısı ile ilgili en kapsamlı kurallar TS 10220 ile belirlenmiştir. Buna göre yazı büyüklükleri 9-12 yaş için 11 punto, 12 üstü yaş grubu için 10 punto büyüklüğünde olmalıdır.<sup>7</sup> İlgili kitapta 10 punto büyüklüğü tercih edilerek 12 üstü yaş grubu gelişim özellikleri ve ihtiyaçları göz önüne alınmıştır.

Kitapta yer alan konular içerisindeki, temel kavramlar, tarihler ve önemli olaylar daha koyu ve italik yazı stiliyle vurgulanmıştır. Bu uygulama, öğrencilerin dikkatini çekme ve daha kalıcı izli öğrenmelere fırsat tanıma adına olumlu bir yaklaşım olarak görülebilir.

Konularla ilgili- yetersizde olsa- harita, fotoğraf, grafik, şekil vb. görsel unsurların mevcut olmasına rağmen, bunlardaki renk kaymaları ve baskı kalitesinin düşüklüğü kitabın görsel çekiciliğini ve okunabilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Kitabın; önsöz, indeks, öğretmen kılavuzu, CD'si ve video kasetleri, ünite başlarında konuyla ilgili hedef ve hedef davranışlarının bulunmaması önemli eksikleridir.

#### **Harita, şekil, fotoğraf, ölçek, kroki, plan vb. durum:**

İçinde bulunduğumuz teknoloji ve bilim çağında görme, giderek düşünmenin, eleştirinin, okumanın yerini almaya başladı. Dolayısıyla görsel eğitim, görsel olgu hiçbir dönemde olmadığı kadar etken hale geldi ve önem kazandı. Giderek gözlerini kullanmaya çalışan, gözleriyle dinleyen genç kuşaklar okuma zevkini ve alışkanlığını yitirdiler. İşte bu noktada bütün ders

<sup>6</sup> Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, çev: Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1998, s.71

<sup>7</sup> *TS Ders Kitaplarıyla İlgili ERARGED Başkanlığının Önerileri*, No. 10220, Ankara 1994.

kitaplarına sadece bilgi veren birer eğitim ve öğretim aracı olarak bakılamayacağı anlaşılmaktadır. Artık kitabın amacı sadece bilgisel tavır kazandırmak olmamalıdır. Çünkü böyle bir kitap öğrencide okuma zevki uyandıramaz.<sup>8</sup>

Bir öğrenme etkinliği ne kadar çok duyu organına hitap ederse öğrenme olayı o kadar iyi, kalıcı izli olmakta, unutmada o kadar geç olmaktadır.<sup>9</sup> Tarih, anlaşılması için görülmesi gereken nesne, insan ve yerlerden oluşan bir içeriğe sahiptir. Öğrencilere her şeyi yerinde gösterme imkanı olmadığı için yapılabilecek en güzel şey resimleri kullanmaktır.<sup>10</sup> Moffat da bu durumu “çocuk duyduğu zaman hiçbir kelime bilmez. Öğrendiği bütün kelimeler bir eşya veya tecrübe dolayısıyla bir mana kazanırlar.”<sup>11</sup> Şeklinde ifade etmiştir.

İlgili ünite Bilim ve Sanat konusunda Piri Reis’in Dünya Haritası<sup>12</sup> dışında başka bir harita konulmamıştır. Halbuki haritaların ait olduğu en uygun yer, her tarih sınıfıdır. Söz konusu öğretim materyalleri verilen bir bölgede belli bir dönem boyunca neler olduğunu anlamak, insanların göçlerinde nehir ve okyanusların öneminin altını çizmek, coğrafyanın milletler için önemini belirtmek, bazı yerlerin stratejik yönden niçin önem taşıdığını anlamak için başvurulabilecek hazır bir kılavuzu meydana getirirler.<sup>13</sup>

Grafik ise hiç kullanılmamıştır. Grafiklerin içeriğinde kullanılan kelime sayısı çok azdır ve grafikler, farklı dillerde konuşan ve farklı kültüre sahip insanlar tarafından kolaylıkla anlaşılabilir, hepsinden önemlisi bilgileri net olarak aktarırlar.

Ünite içerisinde hemen hemen her konuyla ilgili bir resim kullanılmıştır. Ancak kitabın baskı aşamasında renk kaymaları, renklerin yeterli dolgunlukta

<sup>8</sup> Nihat Boydaş, “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Düzen Açısından Değerlendirilmesi” *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler*, Gündüz Eğitim Yay., Ankara 2003, s.12.

<sup>9</sup> Özcan Demirel, *Genel Öğretim Yöntemleri*, Ankara 1996, s.27.

<sup>10</sup> *Yök/ Dünya Bankası*, s.6.13

<sup>11</sup> Maurice D.PH. Moffat, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, çev: Nesrin Oran, İstanbul 1957, s.161.

<sup>12</sup> *MEB İlköğretim Sosyal Bilgiler 7*, s.149

<sup>13</sup> *Yök/ Dünya Bankası*, s.6.25; Fersun Paykoç, *Tarih Öğretimi*, AÜAÖF., Lisans Tamamlama Programı, Eskişehir 1991, s.43, *Yök/ Dünya Bankası*, s.6.23.

## Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Ünitesinin Değerlendirilmesi

olmaması ya da fazla olması, gibi hatalardan dolayı bu resimler istenilen nitelik ve canlılıkta olmamıştır.

Bütün resimler, numaralandırılmış olup altlarında açıklamalar yapılmıştır. Ancak bu resimlerden bir kısmı sayfa içerisinde estetik olarak yerleştirilmediği gibi konuldukları yerler, konularla pek alakalı gözükmemektedir. Örneğin, Toprak Yönetimi konusunda bir miğfer resmi, yine hukuk sistemi konusunda da II. Bayezit dönemine ait bir gemi resmi konulmuştur.<sup>14</sup> Kitap ne kadar kaliteli basılsa da, müfredat ne kadar eğitime uygun olsa da algının temel kuralı olarak çevresindeki temel uyarıcılardan ayırt edebilme şansı vermiyorsa sıradan olmaktan öteye geçmez. Bir şeyi uzun uzun tarif edip öğrencinin hayal etmesini istemek yerine onu görsel olarak sunan çarpıcı bir fotoğraf, anlamayı daha kolay hale getirecektir.<sup>15</sup>

### İçerik:

Bugüne kadar eğitim sistemimizin içerisinde belki de en çok ihmale uğrayan içerik, programın temel unsurlarından biri olan, hedeflere ulaşmada araç işlevi gören ve konu alanına ilişkin olgu, kavram, ilke vb. öğelerin belli sistematik bağlarla birleşerek oluşturdukları bütünler olarak tanımlanabilir.<sup>16</sup> Ders kitaplarında içeriğin bilimsel bir yapı taşıması gerekir. Konu alanına ait bilimsel bilgileri doğru bir anlatımla sunmak durumundadır.<sup>17</sup> Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi disiplinlerinden ayrı ayrı oluşturulan üniteler soyuttan somuta, bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, özelden genele, kolaydan zora gibi öğretimin temel ilkelerine

<sup>14</sup> MEB İlköğretim Sosyal Bilgiler 7, s.139-144.

<sup>15</sup> Kürşat Gökçaya, "Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Materyallerin Kullanımına Bir Örnek: Fotoğraf", *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler*, Gündüz Yay., Ankara 2003, s.145-154; Soner Yıldırım-Tuğba Şahin (Yanpar), *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Anı Yayınları, Ankara 1999, s.54.

<sup>16</sup> Mukaddes Erdem, "İlköğretimde Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Derslerinin İçeriklerinin Düzenlenmesindeki İlkeler", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Türkiye'de İlköğretim Sempozyumu*, 8, Ankara 21-22 Mayıs 1992, s.335.

<sup>17</sup> Abdurrahman Kılıç- Serdal Seven, *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*, Pegam A Yay., Ankara 2002, s.86

uygun olarak hazırlanmalıdır.<sup>18</sup> İlgili ünitenin içeriği şu alt başlıklarla değerlendirilebilir.

### **Ünite hazırlık çalışmaları öğrencileri yeterince araştırmaya sevk ediyor mu?**

Ünite hazırlık çalışmalarında yer alan değerlendirme soruları sadece bilgi niteliğinde olmamalı, anlama, kavrama, analiz, ve sentez nitelikli sorular da bulunmalıdır. Osmanlı padişahlarının görev ve sorumlulukları nelerdir? XIX.yy.da eğitim ve öğretim alanında yapılan yenilikler nelerdir?<sup>19</sup> gibi bilgi basamağında sorular yöneltilmiştir.

Sorular, metnin işlendiği ana ve alt başlıklar üzerine kurulmamalıdır. Çünkü bu tür sorular genellikle öğrenciyi, düşünerek cevap vermekten ziyade hazır cevaba ve ezberciliğe teşvik edici niteliktedir.<sup>20</sup>

Ünite hazırlık çalışmalarındaki mevcut sorular, öğrenciyi araştırmaya sevk edecek nitelikte olmasına rağmen, bütün konuları kapsamamaktadır. Soruların sayısı artırılarak bütün konulara yayılabilir.

### **Derste uygulanacak öğretim yöntem ve tekniklerine öğretmen kılavuzunda yer verilmiş mi?**

Öğrenme sürecine başlarken işlenecek konular hakkında bilgi verilmesi, öğrencinin uygun düşünme biçimi ve yaklaşımı benimsemesini sağlar.<sup>21</sup>

Öğretim yöntem ve tekniklerinin, konuyla ilgili hedef davranışların yer aldığı öğretmen kılavuzunun ilgili kitapta bulunmaması önemli bir eksikliklerdir. Çünkü bir öğretim sürecinin en önemli unsuru hedeflerin tespiti ve açıkça ortaya konmasıdır. Herhangi bir tarih konusu anlatılırken, bu konuyu niçin

<sup>18</sup> Cengiz Dönmez, "Sosyal Bilgiler Programının (1998) Değerlendirilmesi ve Ders Kitapları" *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler*, Gündüz Yay., Ankara 2003, s.93

<sup>19</sup> MEB *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7*, s.135

<sup>20</sup> Nuri Köstüklü, "Türk Tarih Ders Kitaplarıyla Karşılaştırmalı Olarak İngiliz Tarih Ders Kitaplarında Metodoloji ve Türk İmajına Dair Bazı Tespitler", *S.Ü.Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Konya 1998, II, s.108.

<sup>21</sup> Ramazan Yıldırım, *Öğrenmeyi Öğrenmek*, İstanbul 1999, s.154.

anlatıyoruz? Konunun öğrenciye anlatılması ve öğretilmesinin amacı , hedefi nedir? gibi soruların cevapları dersin başlangıcında ortaya konmalıdır.<sup>22</sup>

### **Gezi- gözlem etkinliklerine ayrıntılı olarak yer verilmiş mi?**

Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde vazgeçilmez unsurlardan birisi olan gezi-gözlem etkinliklerine<sup>23</sup> maalesef yer verilmemiştir. Halbuki İlköğretim 4. sınıftan itibaren başlayıp ortaöğretimin sonuna kadar devam eden tarih konularının öğretiminde yeri geldikçe yakın çevreden istifade edilmelidir. Nitekim Ağustos 1983 tarihli Tebliğler Dergisinde:

“Çevredeki tarihi yer, anıt ve eserler gidilip görülecek, müzelerdeki tarihi eser ve belgeler gösterilecek, öğrencilerin geçmişi kolaylıkla göz önüne getirmelerine ve böylece yapıcı ve yaratıcı çalışmaları için malzeme edinmelerine imkan ve fırsat verilecektir”<sup>24</sup> ifadesi yer almasına rağmen, ders kitabında gezi-gözlem etkinliklerine yer verilmemiştir.

Gezi- gözlem etkinlikleri, öğrencilerin gerçek dünyayı görmelerine imkan tanır ve öğrencilere, öğretim materyalinin olduğu yere giderek gözlem yapma ve bu materyallerin doğal yerleşimlerinde çalışma imkanı verir. Bir şeyin yapıldığı ya da önemli bir şeyin olduğu bir yere gitmek ilginç olduğu gibi sınıfın üzerinde çalıştığı konulara gerçeklik duygusunu katmanın da iyi bir yoludur.<sup>25</sup>

### **İçerik sosyal bilgiler programına göre düzenlenmiş mi?**

Hür ve bilimsel düşünme gücüne sahip bireyler yetiştirmek, çağdaş yaşamın gereklerine uygun bilgi, beceri ve davranışlar kazandırmaktan geçer. Basılı materyaller bu davranışları kazanmada yardımcı bir kaynak olduğuna göre içinde yaşadığımız hızlı değişim sürecine ayak uydurmaları, yeni ve güncel

<sup>22</sup> Köstüklü, a.g.m., s.67.

<sup>23</sup> *Yök/Dünya Bankası*, s.4.19.

<sup>24</sup> *MEB Tebliğler Dergisi*, 29 Ağustos 1983, s.340; N.Köstüklü, *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*, Konya 1999 s.48.

<sup>25</sup> Mehmet Okutan, *Genel Öğretim Metotları Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Trabzon 1997, s.72; B.Eyüp Ertürk, “Türkiye’de Ortaokul 1. Sınıf Düzeyinde Tarih Öğretimi ve İlgili Kitapların Kıyaslamalı Eleştirisi”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, İzmir 1998, s.243.



bilgilerle donanmış olmaları beklenmektedir. Ancak ülkemizdeki ders kitaplarının istenilen davranış değişikliklerini gerçekleştirmede yardımcı olup olmayacakları tartışma konusudur. Günümüzde ilköğretimden, üniversiteye kadar öğrenci başarı oranlarının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Başarıyı olumsuz yönde etkileyen temel öğelerden birisi de ders kitaplarının yetersizliğidir. Yetersizliğin ana kaynağını da içerik eksiklikleri ya da içerik yanlışlıkları oluşturmaktadır.

Mukaddes Erdem, “içeriğin seçiminin genellikle konu alanı uzmanı bilim adamlarının bilgiye ve gerçeğe bakış açılarının yani felsefî görüşlerinin etkisinde kaldığını”<sup>26</sup> söylerken, bu bağlamda Salih Özbaran’ın konuya bakış açısı ise farklı bir boyut kazanmaktadır. Nitekim Özbaran, “tarih programı ve izlenecek kitabın hükümetin ilgili bakanlığının görüşleri doğrultusunda hazırlandığını, diğer taraftan genç öğretmenin tarih bilincini sınırlayan faktörlerden birisinin de dönemin iktidarının dünya görüşü veya geçmişe bakış tarzının olduğunu ifade etmektedir.”<sup>27</sup>

Ders kitaplarında görülen en büyük hatalardan birisi de çok boyutlu konuların tek boyutlu anlatımla verilmesidir. Tek boyutlu anlatım tarzı, tartışamayan, farklılıkları kabullenemeyen, katı fikirli bireylerin yetişmesine yol açacağı gibi, sorgulama yeteneğini ve eleştirel düşüncenin gelişmesini engeller. Bu da bilimsel bilgiyi kabullenmeyi ve yenisini üretmeyi zorlaştıran bir faktördür.<sup>28</sup> Bir içerik; hedef davranışlarla tutarlı, çağdaş, bilimsel, sanatsal ve felsefî bilgiyle donanmış, öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyine uygun, somuttan soyuta, basitten karmaşığa, kolaydan zora ve birbirinin önkoşulu, bilinenden bilinmeyene, kendi içinde mantikî bir tutarlılığı olacak şekilde düzenlenmelidir. Ayrıca içeriğin, soyutlama, düzey, şema, materyal örgütlenme,

<sup>26</sup> Erdem, a.g.m., s.335.

<sup>27</sup> Salih Özbaran, “Ortaöğretim Kurumlarında Tarih Öğretimi ve Sorunları”, *Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretimi ve Sorunları*, TED V. Öğretim Toplantısı, Mayıs 1987, s.53.

<sup>28</sup> Kılıç-Seven, a.g.e., s.91-92.

## *Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Ünitesinin Değerlendirilmesi*

alıştırma (soru), görsel düzen, değişik öğrenme-öğretme etkinlikleri ve içerik ilkelerine uyması da gerekmektedir.<sup>29</sup>

Bütün bu ilkeler dikkate alınarak içerik hazırlanırken konu alanı uzmanı bilim adamlarının kendi dünya görüşlerini bir tarafa bırakarak, bilimin ruhuna aykırı fikirleri ayıklamaları gerekmektedir.

### **Kullanılan kavramlar sınıf düzeyine uygun mu?**

Kavramlar, alandaki diğer bilgi türlerinin öğrenilmesine temel oluşturur. Bu nedenle herhangi bir bilim dalı, konusunu açıklarken öncelikle temel kavramlarını kazandırma eğilimi içerisine girer. Temel kavramlar öğrencilere tam olarak kazandırılmazsa öğrencilerin ilgili kavramlar üzerine kurulmuş olan bilgileri tam olarak anlamaları da mümkün olmayacaktır.<sup>30</sup> Bu temel kavramlar ders kitaplarında tarihe ve bilimselliğe muhalif düşmeden doğru bir şekilde kullanılmalıdır. Aksi taktirde tarih biliminin gelişmesi ve tarih öğretiminden istenilen verimin alınması mümkün değildir. Kavramlar, öğrencinin yaş durumu ve algılama düzeyine uygun olarak kullanılmalıdır. Tarih öğretiminde ciddi mesaiyeri bulunan R. N. Hallam'ın vardığı sonuçlara göre, bir çok çocuğun somut işlemler aşamasına geçişi 11 yaş civarında gerçekleşmektedir. Buna göre İlkokulun (İlköğretim I. kademe) yüksek sınıflarındaki çoğu öğrenciler tarihsel düşüncede hala olayları sistematik olarak birbirlerine bağlayamamakta, çoğu ortaokul (ilköğretim II. Kademe) öğrencisi de somut bilgiyi bağlantı kurup anlamaktan henüz uzak oldukları devrededir.<sup>31</sup>

14 yaşın altındaki çocuklara biçimde fazla soyut olan tarih öğretilmemelidir.<sup>32</sup> Kavramları açıklamak için basite indirgenmiş örnekler ve öyküleme metotları (simülasyonlar) kullanılmalı ve kavramların açıklamaları basitten karmaşık yapıya doğru kaydırılmalıdır.<sup>33</sup> Ders kitapları sözcük kullanımını açısından genel olarak bir tutarsızlık içindedir. Kitaplardaki

<sup>29</sup> Veynel Sönmez, *Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu*, MEB Yay., İstanbul 1999, s.103.

<sup>30</sup> Kılıç-Seven, a.g.e., s.89-90.

<sup>31</sup> Köstüklü, a.g.e., s.194.

<sup>32</sup> Köstüklü, a.g.e., s.195.

<sup>33</sup> *Yök/Dünya Bankası*, s.6.33-34.

metinlerin diğeri bir eksikliği de eski ve yeni bilgiler arasında yeterli dengenin kurulamaması, yeni kavramlara ilişkin vurgulamaların yerli yerinde yapılmaması ve çok parçalı paragraflar ve bağlantısız tunceler nedeniyle metin içi bağlantıların yeterince kurulamamış olmasıdır.<sup>34</sup>

### **Kullanılan dil sınıf düzeyine uygun mu?**

Ders kitabındaki bilgiler yanlış anlaşılmaya sebebiyet vermeden açık, net ve anlaşılır olmalıdır. Verilen bilgilerin birbirinin ön şartı halinde sıralanmasının yanında, önceki verilen bilgilerle sonrakilerin çelişmemesi de gerekmektedir. Yapılan araştırmalar, okuma stratejileriyle desteklenmeyen, ya da anlaşılabilirlik düzeyi düşük olan metinlerin, öğrencilerde ezberleme eğilimi yarattığını ortaya çıkarmıştır.<sup>35</sup> İlköğretim için hazırlanan kitaplarda dolaylı anlatımdan kaçınmalı, metinlerde kullanılan dil ve anlatım, öğrencilerin gelişim basamakları ve kavrama düzeylerine uygun olmalıdır. Bilginin alıcıya ulaşmasında araç olan dil, amaca uygun kullanılmazsa bilgi aktarımı gerçekleşmez.<sup>36</sup> İlgili ders kitabında gerek dil açısından gerekse yalın anlatım, cümlelerin özellikleri ve imla kuralları açısından söz konusu ilke ve ölçülere uygunluk göze çarpmaktadır.

### **İçerikte yer alan tarihi olaylar somutlaştırılarak verilmiş mi?**

İnsanların soyut kavramları algılayabilmeleri belli bir yaş ve olgunluk gerektirir. Soyut kavram ve kurallara ulaşırken aynı nitelikteki birkaç somut maddeye birden başvurmak doğru olur ve öğretimdeki başarıyı artırır.<sup>37</sup> Tarih dersleri uzun yıllar önemli isimlerin, tarihlerin, yerlerin, savaşların ve diğer olguların ezberlenmesini gerektiren bir ders olarak görülmüştür. (Maalesef

<sup>34</sup> A.Ruhi Kocaman, *İlköğretim Kitaplarında Dil Kullanımı, Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi*, No:11, Ankara 1996, s.16.

<sup>35</sup> Mustafa Safran - Hüseyin Köksal, "Sosyal Bilgiler Ders Kitapları ve Sosyal Bilgilerin Mantığı", *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler*, Gündüz Yay., Ankara 2003, s.45; Kocaman, a.g.e., 1996, s.11.

<sup>36</sup> Asiye Duman, "Sosyal Bilgiler Ders kitaplarında Dil ve Anlatım", *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler*, Gündüz Eğitim Yay., Ankara 2003, s.121.

<sup>37</sup> Okutan ,a.g.e., s.56.

ülkemizde tarih öğretimi halen bu şekilde devam etmektedir.) Bu durum öğrencilerin tarih dersini sıkıcı ve gereksiz bulmalarına neden olmaktadır.<sup>38</sup>

Tarih derslerinin öğrenciler tarafından sevilmemesi bir taraftan dersin verilmiş tarzından diğer taraftan öğrenciler için bir rehber ve yapılacak tetkikler için faydalı olacak esas malzeme kaynağı olan ders kitaplarının<sup>39</sup> hazırlanışından kaynaklanmaktadır.

Okullarda öğretilen tarihin büyük bir bölümü hem zaman hem de meken olarak uzak olan bir geçmişi kapsamaktadır.<sup>40</sup> Bu yüzden konular oldukça somutlaştırılarak hazırlanmalıdır. Ancak ilgili kitaba baktığımızda olaylar ve olgular somutlaştırılmadan Arnold Toynbee'nin de söylediği gibi "adeta pul koleksiyonu yapar gibi"<sup>41</sup> belli bir kronoloji izlenerek verilmiştir. Yine Özbaran, tarih konularının kuru, sıkıcı bir şekilde verildiğini göstermek için MEB İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 kitabının kültür ve sanat konusundan<sup>42</sup> bir örnek vermiştir: "... Kuruluş döneminin ilk müderrisi olan Kayserili Davut felsefe ve mantıkta isim yapmış bir bilim adamıydı. Ali Kuşçu, astronomi ve matematik alanında büyük başarı göstermiştir. Kanuni döneminde yetişmiş ünlü bilginlerden biri de Piri Reistir. Piri Reis Kitab-ı Bahriye adlı coğrafya eserinde denizcilikle ilgili bilgiler vermiştir". Bu konu bilim başlığı altında sadece bir paragraf olarak verilmiş, o da görüldüğü gibi kifayetsiz olmanın yanında çok yalın çok sıkıcı, mesnetsiz, öğrenciye bu konuları sevdirmenin ötesinde öğrenciyi bıktırarak niteliktedir.<sup>43</sup>

### **İçerik yeterince güncelleştirilmiş mi?**

- Güncel olaylar, öğrencilerin okulda öğrendikleri bilgiler ile gerçek yaşam arasında ilişki kurmalarını, kazandıkları bilgileri gerçek yaşamdaki problemlere uygulamalarını ve yaşadıkları bölge ve ülkedeki güncel olay ve gelişmeleri

<sup>38</sup> Münire Erden, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, İstanbul ?, s.36; M. Moffat, a.g.e., s.152.

<sup>39</sup> Moffat, a.g.e., s.40.

<sup>40</sup> *Yök/Dünya Bankası*, s.6.21.

<sup>41</sup> Şahin Uçar, "Tarihi Yorumlamanın Önemi", *Tarih Felsefesi Meseleleri*, İstanbul 1997, s.57; Necdet Sakaoğlu, "İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları", *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, İzmir 1998, s.149.

<sup>42</sup> MEB, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7*, s.148.

<sup>43</sup> Özbaran, a.g.m., s.239.

takip etmelerini sağlar.<sup>44</sup> Öğrenciler cemiyetlerine, milletlerine ve dünyaya hakikaten tesir eden olaylarla yakından alakadar olmalıdırlar.<sup>45</sup>

Geleceğe güvenle bakabilmemiz ve çağdaş, siyasi, sosyal, ekonomik problemleri doğru bir şekilde değerlendirip çözüme kavuşturabilmemiz için tarihe müracaat ederiz. Dolayısıyla tarihi olay ve olguları öğrenciye sunarken günümüzde meydana gelen hadiselerle mukayese etmeli ve güncel olaylar gerek, basılı yazılı materyallerle (ki ders kitabı bunlar arasında önemli bir yere sahiptir) gerekse öğretmenler aracılığıyla öğrenme ortamına taşınmalıdır.

Osmanlı idaresi, günümüzde en büyük savaşların yer aldığı Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasları yüzyıllar boyunca elinde tutabilmiş, farklı ve düşman uluslar arasındaki armoniyi nasıl muhafaza edebilmiştir? Osmanlının çöküşü neden 200 yıl sürmüştü? Osmanlıya bu gücü veren kurumlar nelerdi ve bu kurumlar bu güce rağmen nasıl çökmüşlerdir? Osmanlının kendi ekonomik doktrini neydi?<sup>46</sup> gibi soruların cevaplarını ararken Cumhuriyet Türkiye'sinin kurum ve kuruluşları, ekonomik politikası, dış siyaseti vb. mukayese edilmelidir. Bilindiği gibi tarih derslerinin günümüzdeki olayların anlaşılmasında çok önemli katkısı olabilir.<sup>47</sup>

Ancak söz konusu kitabın ilgili ünitesine bakıldığında, güncelleştirme adına “başvekalet (Başbakanlık), tuğra (imza), tahrir (sayım)”<sup>48</sup> vs. gibi bazı kavram, kurum ve kuruluşların karşılığını parantez içerisinde vermekten başka bir şey görmek mümkün değildir.

### Ünite sonunda yeterli değerlendirme soruları var mı?

Öğretim programının son ögesi değerlendirmedir. Değerlendirmenin olmadığı ya da eksik olduğu durumlarda, programın başarıyla uygulandığı söylenemez. Çünkü belirlenen hedeflere ulaşma düzeyleri ve hangi öğede

<sup>44</sup> Erden, a.g.e., s.161.

<sup>45</sup> Moffat, a.g.e., s.231.

<sup>46</sup> Murat Çizakça, “Ortaöğretim Tarih Öğretiminde İçerik Yenilenmesi”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, İzmir 1998, s.240.

<sup>47</sup> Çizakça, a.g.m., s.240.

<sup>48</sup> *MEB İlköğretim Sosyal Bilgiler 7*, s.138-140.

problemin olduğunu belirlemek değerlendirme ile mümkündür.<sup>49</sup> Eğitim süreci içerisinde ölçme ve değerlendirme ile; hedef davranışların ne kadarını gerçekleştirdiğimizi, gerçekleştiremediğimiz amaçların neler olduğunu, hangi konuların yeterince öğrenildiğini, hangilerinde eksikliklerin bulunduğunu ve bu eksikliklerin neler olduğunu, yanlış öğrenmeleri, yeterince öğrenilmeyen konuların neler olduğunu görürüz. Ölçme değerlendirme faaliyeti sayesinde, amaçlarımızı ve hedef davranışlarımızı yeniden gözden geçirir, öğrencilerimize doğru ve etkili geri bildirimler verebiliriz. Öğretim metodumuzdan, öğrenmenin ortamından, dersin içeriğinden ve diğer faktörlerden kaynaklanan ve öğrenmeleri olumsuz yönde etkileyen değişkenleri tespit edip değiştirebiliriz. Bu yüzden ölçme ve değerlendirme eğitim-öğretim sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır.<sup>50</sup> Sosyal Bilgiler dersinde sorular somut, basit, doğal ve toplumsal olgularla ilgili olmalıdır. Çünkü Sosyal Bilgiler dersinin hedef davranışları bu özellikleri içermektedir.<sup>51</sup>

İlgili ünitenin sonunda yer alan değerlendirme soruları ünitenin hedef davranışları ve amaçları ile bir paralellik arz etmeli, ünitenin bütün konularını kapsamalıdır. Ancak değerlendirme sorularına baktığımızda soru sayısının bütün konuları kapsamadığı dolayısıyla bütün üniteyi değerlendirmek için yetersiz olduğu görülmektedir. Burada toprak sistemi, sosyal ve ekonomik yaşam, eğitim-öğretim ve bilim konularıyla ilgili sorular yer almamaktadır. Değerlendirme sorularının bilgi düzeyinde hazırlandığı, öğrencinin anlama-kavrama, analiz ve sentez düzeylerini değerlendirmek ve geliştirmekten uzak olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin; Osmanlılarda gelişme gösteren başlıca sanat dalları hangileridir? Divan üyeleri kimlerdir ve bunların görevleri nelerdir?<sup>52</sup> gibi bilgi basamağında sorular mevcuttur.

<sup>49</sup> Kılıç-Seven, a.g.e., s.22.

<sup>50</sup> Hasan Yılmaz, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, Konya 1997, s.25; Sönmez, a.g.e., s.207.

<sup>51</sup> Sönmez, a.g.e., s.208.

<sup>52</sup> *MEB İlköğretim Sosyal Bilgiler 7*, s.151.

Bu anlamda İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki ünite değerlendirme sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre analizini yapan Halil Tokcan'ın araştırma sonucu şöyle çıkmıştır:<sup>53</sup>

MEB Yayinevi bilgi basamağında %66.7 kavrama basamağında %33.3

Özel Yayınevi bilgi basamağında %20 kavrama basamağında %80

Özel Yayınevi bilgi basamağında %30.8 kavrama basamağında %69.2

Görüldüğü gibi sorular bilgi ve kavrama düzeyindedir. Öğrencilerin daha üst seviyede düşünme ve yaratıcılık becerilerini ortaya çıkaracak olan analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarından sorulara yer verilmemiştir. Netice itibarıyla iyi bir ders kitabı dolayısıyla içerdiği ünitelerde bulunması gereken özellikler şöyle sıralanabilir:

Öğrencilerin eleştirel düşünme yeteneklerini açığa çıkarmalı, kendi kişisel yargılarını geliştirmelerini sağlamalıdır. Akademik ve eğitsel anlamda en yeni olmalıdır. Farklı görüşleri savunan kaynakları da kapsamalıdır. Hedef kitleyi oluşturan yaş grubuna yönelik olmalıdır. Yöneldiği öğrenci grubunun dil yeteneklerini dikkate almalıdır. İçerdiği metinler ve görsel malzemeyle çekici olmalıdır. Konulara eşlik eden görsel malzeme yalnızca süsleme amaçlı değil işlevsel kaynak malzeme niteliğinde olmalıdır. Edebiyat yapıtlarına, yardımcı kitaplara, multi-medya ve bilgi teknolojisinin diğer ürünlerine referanslar içermelidir.<sup>54</sup> Her ünite ve konunun başında öğrencinin konuyu daha iyi anlamasını sağlayacak ön örgütleyicilere yer verilmelidir. Muhtevada öğrenmeyi kolaylaştırıcı örnekler verilmelidir. Ünitelerde proje konuları, gözlem, anket gibi etkinlikler olmalıdır.<sup>55</sup>

---

<sup>53</sup> Halil Tokcan, "Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Ünite Değerlendirme Sorularının Öğretim Programına Göre Kapsam Geçerliği ve Bloom'un Bilişsel Alan Basamaklarına Göre Analizi", *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler*, Gündüz Eğitim Yay., Ankara 2003, s.171.

<sup>54</sup> "Avrupa Konseyi Değişime Çağırıyor", çev. Eda Cerrahoğlu, *Toplumsal Tarih*, 100, Nisan 2002, s.60.

<sup>55</sup> Kılıç-Seven, a.g.e., s.51.

### **Sonuç**

Netice itibariyle yapılan araştırmalar gösteriyor ki söz konusu ders kitabında yer alan ilgili üniteye gerek fiziksel yönden, gerekse harita, resim, grafik ve içerik yönünden birtakım eksik ve yanlışlıkların olduğu görülmüştür. Nitekim Bayram Ertürk, bu eksiklikleri “Tarih programlı bir ders olarak ilk ve ortaöğretim düzeyinde ülkemizde 70 yıla yakın bir zamandır, daha öncesi hesaba katılırsa Osmanlıdan günümüze bir asırdan fazla bir süredir okutulmaktadır. İçeriği verilmiş biçimi, programdaki haftalık ders saati gibi özellikleri, Cumhuriyetle birlikte yeniden şekillenen tarih dersi, algılanışı, müfredat programı ve kitaplar açısından gereken düzeyde bir gelişme ne yazık ki gösterememiştir.”<sup>56</sup> şeklinde dile getirmiştir.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında öğretmen kılavuzuna yer verilerek, her üniteye konunun temelini teşkil eden kavramların açıklaması yapılmalıdır. Müfredat dar kalıplar içerisine sokulmadan, 12-15 yaş grubu öğrenciler için uygun hazırlanmalı, siyasi, askeri tarih ağırlığına son verilerek insanlığın ortak mirasını teşkil eden kültür ve uygarlık konularına aynı oranda yer verilmelidir. Harita, şekil, grafik, resim ve fotoğraf gibi öğretimi destekleyici görsel malzemeler yeniden gözden geçirilmelidir. Siyasi iktidarlar ellerini kitaplardan çekmeli, MEB kendi bünyesinde yazar, eğitimci, pedagoğ, grafik tasarımcı, illüstratör, öğretmen ve hatta öğrencilerden oluşan bir ekip meydana getirerek ders kitaplarının hazırlanması işini onlara vermelidir. Ders kitaplarının CD’si, kılavuzları, video kasetleri vs. hazırlanmalı ve ülke çapında yaygınlaştırılmalıdır. Bu konuda MEB tarafından hazırlanan video kaset ve diziler bulunmasına rağmen, söz konusu üniteyle ilgili herhangi bir materyal bulunmamaktadır.<sup>57</sup>

Ünitelerin sonlarına özetler konmalıdır. Çünkü “öğrenme sonunda yapılan özet, bilgileri pekiştirir. Üstelik öğrenen, en çok programın başında ve sonunda duyduklarını hatırlar.”<sup>58</sup>

<sup>56</sup> Ertürk, a.g.m., s.243; Dursun Dilek, “İlköğretimde Tarih, Anlayışlar ve Pedagoji”, *MEGP Doktora Bursiyerleri Tez Önerileri*, Ankara 1999, s.3.

<sup>57</sup> Nisan 1998 tarihli ve 2487 sayılı Tebliğler Dergisi, s.565-568.

<sup>58</sup> Yıldırım, a.g.e., s.154



Değerlendirme soruları arasında harita ve grafik tamamlama gibi etkinliklere yer verilmelidir. Ünitelerin sonlarına kaynakça konulması konuyu çalışırken herhangi bir noktada müşküle düşen ya da konu hakkında daha geniş bilgi edinmek isteyen öğrencilerin başvurabilecekleri referanslara kolayca ulaşabilmeleri açısından büyük kolaylık sağlayabilir.